МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ: МЕТОДОЛОГІЯ, ТЕХНОЛОГІЇ, ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ»

(15-16 вересня 2023 р.)

Одеса
2023

УДК 001.895:37(062.552)
І 66

І 66 **Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, дидактичні аспекти.** Матеріали науково-практичної конференції (м. Одеса, 15-16 вересня 2023 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2023. – 48 с.
ISBN 978-617-8074-54-8

У збірнику представлені матеріали науково-практичної конференції «Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, дидактичні аспекти». Розглядаються загальні питання теорії і методики навчання, дошкільної педагогіки, теорії і методики професійної освіти та інше.

Збірник призначений для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, які цікавляться педагогічною наукою, а також для широкого кола читачів.

УДК 001.895:37(062.552)

ISBN 978-617-8074-54-8

© Колектив авторів, 2023
© Видавництво «Молодий вчений», 2023

Чілікіна М.О.
магістрантка;
Корх В.М.
кандидат психологічних наук, старший викладач,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ ТА СТРАХІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ КАЗКОТЕРАПІЇ

Формування особистості дитини дошкільного віку тісно пов'язане з розвитком її емоційної сфери. Емоції дають змогу сприймати довкілля, реагувати на нього, розуміти інших, досягати успіху. Через діяльність, пізнання, спілкування з дорослими й однолітками дитина переживає різноманітні почуття, виявляючи своє ставлення до всього, що її оточує. Емоції є формою відображення дійсності, наслідком задоволення або незадоволення особистісних потреб. У перші роки життя вони інтенсивно розвиваються, дитина в цей час найбільш передбачувано їх виражає. Діти яскраво спалахують і швидко згасають (веселощі часто змінюються слізьми), їх легко налякати, розсердити, зацікавити, викликати задоволення, радість. Поступово емоційні переживання стають глибшими, стійкішими, раціональнішими, набувають багатшого змісту, складних форм під впливом соціальних умов та виховання.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що існує високий рівень затребуваності вивчення проблеми емоційного розвитку, оскільки емоційна сфера сучасних дітей зазнає перевантажень. Різні зовнішні та внутрішні впливи, наслідки проявів тривожних психоемоційних станів та можливі варіанти їх профілактики й корекції розглядаються у працях: О. Байєр, Л. Божович, О. Вальдамірової, Т. Дуткевич, О. Вовчик-Блакитної, О. Кононко, Н. Ксьонз, С. Ладивір, І. Молодушкіної, В. Оклендер, Р. Павелків, Т. Піроженко, С. Потик, Н. Тарнавської, Н. Трофаїли, О. Цигипало, В. Шерстюк та ін.

Проблема тривожності та страхів в дошкільному віці становить значний інтерес для психологічної та педагогічної науки, особливо в

емпіричному плані, оскільки її розробка є досить актуальною та важливою для вирішення цілої низки питань освітньої практики, зокрема, пов'язаною з успішним подоланням тривожності та попередженням виникнення невротичних проявів у дітей.

Тривога – неприємний емоційний стан, що характеризується очікуванням незручного перебігу подій, наявністю поганих передчуттів, страху, напруги і хвилювання. Це досить неприємна для людини емоція, проте вона може допомогти людині краще підготуватися до складних для неї життєвих моментів.

Тривожність – це індивідуальна психологічна особливість, що виявляється в схильності людини часто переживати сильну тривогу з незначних приводів. Тривожність досить часто розглядають як особистісне утворення, або як пов'язану зі слабкістю нервових процесів особливість темпераменту (Х. Айзенк). Розрізняють особистісну та ситуативну тривожність. За К. Ізардом, стан тривожності характеризується як феноменологія поєднання гніву, роздратування, агресії та сорому. В дошкільному віці це може становити проблему, наприклад, коли дитина відмовляється відпустити мамину руку й піти погратися з друзями. Тривожні розлади здатні змінити картину світу дитини, вселити в дитячу свідомість ірраціональні страхи, перетворити дрібні неприємності на серйозні проблеми [7].

Страх – емоція, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і направлена на джерело дійсних або уявних небезпек (А. Петровський, М. Ярошевський); почуття напруженості людини, коли людина вважає, що безпосередньо існує небезпека для життя в очікуванні загрозливих дій і подій. Все це може супроводжуватися різними вегетативними (соматичними) розладами, а також може виражатися від невизначеного почуття невпевненості, небезпеки до жаху і фобій (В. Ковальов) [7].

Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури дає можливість виокремити три групи порушень у розвитку емоційної сфери дошкільника: розлади настрою; розлади поведінки; порушення психомоторики (В. Шерстюк). З огляду на це, причинами порушень можуть бути: 1) конституціональні (тип нервової системи дитини, біотонус, соматичні особливості, порушення функціонування органів,

внаслідок частих захворювань); 2) психологічні (особливості емоційно-вольової сфери дитини, недоліки у розвитку навичок самоконтролю); 3) особливості взаємодії з соціальним оточенням (негативний досвід спілкування з дорослими, однолітками) [6].

Найчастіше дитячі тривоги з'являються через порушення міжособистісних стосунків з близькими людьми, брак любові, уваги від батьків, нереалізовані потреби в захищеності, ласці, надійності. Аналіз наукових праць дослідниці дитячої психології Т. Дуткевич дозволяє зробити висновки, що батьки, які не дають своїй дитині необхідного тепла, піклування, уваги спричиняють значну шкоду дитячій психіці [2, с. 247–249]. У сім'ях, де батьки не вважають за потрібне приділяти увагу емоційно-позитивним контактам з дитиною, де дорослі реагують тільки на негативні переживання дитини, росте вередливий і плаксивий малюк. Незадоволення цих «найтепліших вимог» зумовлюють страхи, що можуть переходити в нав'язливі форми, подібні до невротичних станів.

Описуючи розлади емоційної сфери дошкільників та методи їх подолання, Т. Дуткевич зазначає, що страхи і тривога у дітей виникають з двох років. Найчастіше діти бояться самотності, нападу, тварин, казкових героїв, темряви, стихійного лиха, пожежі. Причиною появи таких психоемоційних станів може бути жорстка виховна позиція дорослих в сім`ї, переважання покарань, надмірно високі вимоги, обмеження ініціативи та вільної активності дітей.

Причиною дитячих тривог і страхів, за Т. Дуткевич, є індивідуальні особливості нервової системи (чутливість, неврівноваженість, виснажливість), особистості (тривожність, схильність до фантазувань), обмеженість дитячого досвіду [3].

Причини незмінної негативної поведінки дитини досліджувала Н. Ксьонз. Аналіз робіт вченої дає підстави зробити висновки, що така поведінка є свідченням емоційного неблагополуччя через порушення відносин з батьками (неправильне сімейне виховання, ставлення до малюка). Наприклад, завищені вимоги до дитини з боку батьків, породжують постійну тривогу не впоратися, помилитися, зробити неправильно. Напружена психологічна атмосфера в сім'ї, погані відносини між мамою і татом, які спостерігають діти, теж позначаються на їхніх емоціях. Також якщо в дошкільному закладі не

склалися взаємини з вихователем (суворий, неврівноважений, не зважає на емоції дітей, неуважний до їхній потреб, непослідовний), то може виникнути стале емоційне неблагополуччя, тривожність, небажання відвідувати садок [4].

На думку зарубіжної дитячої психотерапевтині В. Оклендер, діти часто бачать навколо себе дорослих, які живуть у неспокої і тривозі. Вони бачать світ хаосу, протиріч і невизначеності. Хоча деякі діти не можуть дочекатись того часу, коли вони виростуть і відчують себе незалежними і самостійними, часто ці діти також таємно (а іноді і явно) тривожаться про те, що чекає їх у майбутньому. Авторка радить розмовляти з дітьми про їх тривоги і страхи. У психологічній роботі з дітьми раннього віку допомагають арт-терапевтичні техніки малювання. Деякі з таких дитячих страхів виникають в результаті помилкових уявлень, інші базуються на основі реальних ситуацій і з'являються в результаті нерівного положення дитини у суспільстві. Дитина потребує визнання, поваги і прийняття її страхів і тривог. Тільки в такому випадку відкритого розгляду дитячих страхів і тривог дитина може віднайти силу, достатню для взаємодії зі світом, який іноді її лякає. Деякі тривоги і страхи у дітей стають нав`язливими і перетворюються на фобії, виростають до такого масштабу, що зусилля по уникненню речей і ситуацій, які викликають страхи і тривоги, заважають жити. У процесі терапії дитини важливими є переживання дитини, а не чийсь аналіз ситуації (В. Оклендер).

Отже, емоційні розлади є причиною психологічних труднощів, емоційного неблагополуччя, виникнення стану тривожності у малюків. Одним з ефективних арт-терапевтичних методів корекції тривожних психоемоційних станів у дітей є казкотерапія. Особливості використання казкотерапії у психолого-педагогічній роботі з дітьми дошкільного віку розкрито у працях вітчизняних (Р. Азовцева, О. Бредіхіна, Т. Зінкевич-Євстигнєєва, Е. Лісіна, Г. Локарєва, Н. Нападій, О. Орлова, М. Осоріна, Е. Петрова, Н. Сакович, Д. Соколов, О. Філь, Л. Хижняк) і зарубіжних (Е. Берн, Р. Гарднер, А. Менегетті, В. Оклендер, М. Фрац, Е. Фромм) психологів і педагогів.

На думку науковців Г. Локарєвої і О. Філь, *казкотерапія* – це процес пошуку сенсу, розшифрування знань про світ і системи взаємовідносин у ньому. Казкові історії містять інформацію про

динаміку життєвих процесів. Слухаючи казки в дитинстві, людина накопичує в несвідомому символічний набір життєвих ситуацій та способів їх вирішення [5].

Казкотерапія – одна з універсальних і привабливих форм роботи вихователя та психолога з дітьми дошкільного віку. Вона є джерелом розкриття і розвитку творчих здібностей дітей, зокрема мовленнєвих. Це процес активізації внутрішніх ресурсів, потенціалу особистості. При казкотерапії відбувається і терапія середовищем, казковою атмосферою. У казці завжди з`являється відчуття захищеності, знімаються тривоги, невпевненість, зникають страхи від пережитого. Будучи результатом роботи людської свідомості та підсвідомості, казка допомагає дітям через інтуїцію і фантазію відкривати в собі творчий початок, відчувати атмосферу таємничості та загадковості, наділяти звичайні речі казковими і чарівними властивостями, починати створювати нові пригоди та події, ставати справжніми Чарівниками-творцями власного життя [7, с. 84–85].

У роботі з дітьми дошкільного віку можна організувати й обговорення поведінки героїв казок чи оповідань, детально розглядаючи різні прояви життя героїв, порівнювати їх з власними почуттями і таким чином долаючи власні страхи і тривоги (наприклад, оповідання: «Наші приховані почуття», «Про холодне й гаряче серце», «Хороші й погані наміри», «Про серце, яке вміє прощати», «Маленькі й великі образи» та ін.). Через психічний механізм проекції своїх думок, емоцій та почуттів, переживань на казкових героїв, діти ніби проживають пригоди героїв казок та навчаються долати перешкоди на їх досвіді, засвоюють певний досвід. Герої казок в цьому випадку часто є втіленням архетипів, а психологічна інтерпретація казки полягає в тому, щоб розглядати всі казкові персонажі, події, місця й символи як внутрішні несвідомі почуття, імпульси, переживання та прагнення людини [5].

Казкотерапія, надаючи дитині певні приклади поведінки, певною мірою задовольняє природні дитячі потреби: 1) в автономності, оскільки герої казок діють самостійно протягом усього шляху, роблять вибір, приймають рішення, розв`язують їх, спираючись тільки на власні сили; 2) в життєвій компетентності, оскільки герой виявляється здатним долати надзвичайні перешкоди, ставати переможцем, обов`язково досягати успіху (мотивація досягнення успіху);

3) в активності, оскільки герой завжди знаходиться у дії, в русі, з кимось зустрічається, спілкується, комусь допомагає або підказує, кудись йде, активно розв`язує комунікативні проблеми: розповідає, попереджає, співає пісеньку, переконує, запитує, відповідає, доводить, розмірковує, описує, відмовляється, стверджує тощо; 4) в самовираженні, оскільки сам сюжет казки і її різні герої надають можливість дитині обрати образ за своїм уподобанням і проявити себе як особистість, мобілізувати свої найкращі якості, найкращі порухи душі, розповісти про свої заповітні бажання, виявити у висловлюваннях свій емоційний стан, знання, стосунки з дітьми, розв`язувати проблеми і долати перешкоди, що виникають у житті; 5) в когнітивному і духовному зростанні, оскільки казка через чарівний світ, сповнений дивами і таємницями, дає знання про навколишній світ, вчить знаходити вихід із життєвих ситуацій, допомагає вірити в себе, в свої можливості, в силу добра, любові та справедливості (наприклад, казки «Попелюшка», «Дюймовочка», «Червона шапочка») [7, с. 86–87].

Т. Зінкевич-Євстигнєєва наводить основні прийоми роботи з психотерапевтичною казкою:

1. *Аналіз казок* з метою усвідомлення, інтерпретації змісту, який стоїть за кожною казковою ситуацією, сюжетною будовою, поведінкою героїв.

2. *Розповідання казок* – прийом, який допомагає розвивати уяву, фантазію, здатність абстрагуватися.

3. *Переписування казок*. У процесі переписування чи дописування казки дитина сама обирає найбільш відповідний для її внутрішнього стану розвиток подій і знаходить той варіант, який дозволяє їй звільнитись від внутрішньої напруги.

4. *Постановка сюжету казок за допомогою ляльок.* Дитяча робота з лялькою допомагає вдосконалювати і проявляти ті емоції, які дитина не проявляє, тобто витісняє.

5. *Складання авторських казок*. У таких казках не просто описується життя казкового героя, а в образній формі розповідається про головні етапи формування його особистості [1].

За допомогою психотерапевтичних казок вихователь також передає дітям важливу інформацію про довкілля та особливості побудови міжособистісних взаємин; мудрість поколінь, дитина

відчуває підтримку у певних життєвих ситуаціях, поступово набуває життєвого досвіду, вчиться долати власні страхи і тривоги.

Казкотерапія застосовується з метою діагностики, прогнозування та профілактики, корекції та розвитку, терапії, психологічної допомоги, комунікації, навчання та виховання. Акцентуємо, що специфіка цього методу полягає в можливості його використання у роботі з різними категоріями дітей. Її перевагами є, насамперед, безпосередній вплив на дитячі емоції й почуття, здатність подолати негативні, в тому числі, тривожні стани.

На основі результатів теоретичного аналізу наукової літератури із зазначеної проблеми планується проведення експериментального дослідження подолання тривожності у дітей раннього віку засобом казкотерапії в рамках написання нашої магістерської роботи, яке передбачає організацію та проведення констатувального, формувального та контрольного етапів педагогічного експерименту в умовах закладу дошкільної освіти.

Список використаних джерел:

1. Бредіхіна О.А. Казкотерапія у роботі з дітьми дошкільного віку. Авторські психотерапевтичні казки : методичний посібник. 2015.

2. Дуткевич Т. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

3. Дуткевич Т. Дитяча розвивально-корекційна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 304 с.

4. Ксьонз Н. Тривожна дитина: як розпізнати та чим зарадити. *Практичний психолог: дитячий садок.* 2017. № 9.

5. Локарєва Г., Філь О. Казкотерапія в підготовці соціальних педагогів до професійної діяльності: теорія і практика : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2016. 416 с.

6. Потик С. Прояви та причини виникнення емоційних порушень у дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми удосконалення дошкільної освіти : зб. тез регіон. наук.-практ. конф. до 20-ліття факультету психології, педагогіки та соціальної роботи* (14 травня 2019 року) / за ред. В. Городиської. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2019. С. 173–175.

7. Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології : навч.-метод. посіб. / І. Луценко, А. Богуш, Л. Калмикова, В. Кузьменко, С. Поворознюк, О. Рейпольська; за наук. ред. І. Луценко. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 211 с.